

BELOGLAVI JASTREB (*Gyps fulvus*) V EVROPI

Eurasian Griffon Vulture (*Gyps fulvus*) in Europe

Avtor: Andreja Palatinus (69110046), andreja.palatinus@gmail.com

Politehnika Nova Gorica, VARSTVO NARAVE, prof.dr. Boštjan Anko,
SEMINAR, november 2005

Izvleček

V Evropi Beloglavi jastreb (*Gyps fulvus*) gnezdi v večjem številu v Evropi v visokogorjih na Iberskem polotoku in Franciji, v vzhodni Evropi in Mediteranu pa njegova populacija strmo pada. Možnosti preživetja ogrožajo opuščanje ekstenzivnega pašništva (ovčjereja, govedoreja, konjereja), zastrupljena mrhovina, nezakoniti lov in električne napeljave. V seminarski nalogi je podroben pregled stanja populacije na Hrvaški otokih Cres, Krk in Prvić, nevarnosti ki jih ogrožajo ter rešitve za ohranjanje omenjene populacije.

Ključne besede : Beloglavi jastreb (*Gyps fulvus*), Evropa, ogrožen, zaščita, človek

Abstract

Eurasian Griffon Vulture (*Gyps Fulvus*) nests in bigger number in mountainous areas, on cliff ledges on Iberian Peninsula and in France. Population number in Eastern Europe and Mediterranean is in recent years decreasing due to lack of extensive farming, illegal hunting, poisoned carcasses and electrocution. In this Article is overview of population on Croatian Island Cres and the rest of Europe's nesting sites. There is also a description of factors that represent danger for Griffon Vulture population.

1. UVOD

V svetu živi 22 vrst mrhovinarjev. Živijo na vseh kontinentih, razen v Avstraliji in na Antarktiki. V starem svetu jih živi 15 vrst in v novem 7 vrst, ki pa med seboj niso v sorodu. Podobnosti med vrstami starega in novega sveta izhajajo iz konvergentnega razvoja (proces, kjer organizmi, ki niso med seboj v bližnjem sorodu in ne živijo na istem prostoru, neodvisno drug od drugega razvijejo podobne značilnosti - Wikipedia). Beloglavi jastreb (*Gyps fulvus*) je jastreb starega sveta in je edini iz rodu *Gyps*, ki živi na vseh treh kontinentih starega sveta (Evropa, Afrika, Azija) [2].

Taksonomija:

red **Falconiformes** (ujede), družino **Accipitidae** (jastrebi), rod **Gyps** in vrsto **fulvus** [1].

Spada v skupino ujed mrhovinarjev, kar pomeni, da se prehranjuje izključno z poginulimi živalmi.

Kot paritvena ptica je danes razprostranjen čez zahodni Paleartik (preko Indije, Pamirja, Altajev na vzhodu do Portugalske in Španije na zahodu) in v mediteranskem območju. V Evropi šteje populacija približno 20.000 parov, od tega jih 90% živi na Iberskem polotoku

(Španija, Portugalska, Andora, Gibraltar) [4]. Paritvene populacije v Evropi se nahajajo še v Avstriji, Bolgariji, Franciji, Grčiji, Italiji, Makedonski republiki, Srbiji, Turčiji, Albaniji, na Hrvaškem Kvarnerju in Cipru [4]. Medtem, ko populacija v zahodni Evropi (Iberski polotok, Francija) zadnjih 30 let hitro narašča, moramo populacije vzhodne Evrope smatrati za ogrožene, saj izginjajo z mnogih področij. Eno takih je Hrvaška, kjer te ptice gnezdi le še na treh Kvarnerskih otokih (Cres, Krk, Prvić) in tudi tam število parov močno pada. Zaradi svoje velikosti in načina prehrane je zelo ogrožen. Organizacija Eco-Center Caput Insulae - Beli se trudi vzdrževati populacijo na otoku Cresu in z akcijami pripomoči k ohranjanju jastreba v njegovem naravnem okolju. Na primeru otoka Cresa in drugih hrvaških otokov bom poskušala prikazati, kaj vse predstavlja grožnja jastrebom v njihovem naravnem okolju in kako bi se ji lahko izognili.

2. PROBLEM

Kot sem omenila že v uvodu, je glavni problem v Evropi izginjanje populacij izven Iberskega polotoka, Francije in deloma Italije. Distribucija zunaj teh »varnih« območij je krpasta in v mnogih državah je v zadnjih 16 letih močno upadla, posebno v Grčiji in Turčiji. V Franciji in Italiji so uspešno začeli s programom reintrodukcije v 80-ih letih [4]. V Alpah in Karpatih je vrsta blizu izumrtja in je kot taka zaščitena z mnogimi pravnimi akti (EU Bird Directive, Bernska konvencija, CITES – Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, BirdLife International) [4]. V Sloveniji je pod zaščito kot ogrožena vrsta, ki pri nas ne gnezdi [7].

Kaj je povzročilo tak upad populacije, ki je nekoč poseljevala velik del Evropskih nižavij in višavij?

3. DELOVNE HIPOTEZE

3.1 Splošne značilnosti

Beloglavi jastreb (*Gyps fulvus*) ima tipično podobo jastreba, z belo glavo (ki pa ni gola!), zelo širokimi krili in kratkim repom [3]. Krila v premeru lahko merijo tudi do 280 cm (povprečje 230-265 [3]), doseže pa težo od 8-11 kg [5]. Višina odrasle ptice je 95-110 cm [3]. Ima dolg bel vrat, ki je tako kot glava, prekrit samo s puhom [2]. Pri odraslih sta tako zgornja kot spodnja stran tople drap barve, z belkasto črto prek podperutnih krovcev.

Je ptica, ki živi stalno na enem mestu, z izjemo mladih, ki po 6 mesecih (ko postanejo samostojni) zapustijo gnezdišče za več let. Takrat prepotujejo ogromne razdalje (rekorder zabeležen 4.000 m). Imajo izjemno lastnost jadriranja, s katerim lahko prepotujejo ogromne razdalje, iščejo hrano. Jadrajo na termičnih valovih in s tem prihranijo količine energije (ne mahajo s krili). Po približno petih letih se mladi vrnejo nazaj na »rodno« mesto, kjer si ponavadi ustvarijo družino.

So dolgoživeči, dosežejo starost tudi do 60 let. Letno izvalijo eno jajce (Cres v povprečju eno jajce na dve leti), z valilno dobo povprečno 110-132 dni (menjavanje obeh staršev) [4].

Živijo v kolonijah, v nekaterih primerih tudi več sto ptic skupaj. Hierarhija določa tudi medsebojne odnose ob hranjenju (starejši najprej). Nimajo spolnega dimorfizma, razlikujejo se po zunanosti le mladi od starejših. Z dolgo življenjsko dobo uravnajo nizek letni naraščaj. To jih naredi izredno občutljive na dinamiko starejše populacije in razmeroma neobčutljive na dinamiko mlajše populacije (manjša produktivnost enega leta nima hujših posledic na populacijo, smrt odraslih živali pa je lahko zelo nevarna za zmanjšanje števila populacije).

3.2 Populacija Beloglavih jastrebov na Cresu

Na področju Kvarnerskih otokov živi okoli 100 parov Beloglavih jastrebov, kar je edina populacija na Hrvaškem. Na Cresu jih živi okoli 70 parov (150 odraslih ptic), na otoku Prviću 20 parov in na Krku je preostalo samo še 10 ptic, 5 parov [6].

Populacija, ki gnezdi tukaj je posebna v svetovnih razmerah, saj ptice gnezdiijo na pečinah nad morjem (drugje gnezdiijo v gorah ali rečnih kanjonih). Nekje najdemo gnezda tudi samo 8 do 10 m nad morsko gladino [2].

Na otoku Cresu se je v zadnjih 15-ih letih populacija povečala s 25 na 70 parov. Izumiranje je tam ustavljeno. Največje zasluge za to gredo odprtju »restavracije« za jastrebe – prostor kjer delavci Eco-Centra Caput Insulae puščajo mrhovino za jastrebe [2].

3.3 Populacije drugje po Evropi

Poglejmo si kako je s populacijami Beloglavih jastrebov v evropskih državah izgledalo leta 2002.

Tabela 1: Status populacije Beloglavega jastreba (*Gyps fulvus*) v Evropi (kjer ni oznake »ptic« se štejejo »pari«) [4]

Država	1986	1994	Trend	2002	Trend	Splošni trend
Albanija	?	50-200	-	< 40 ptic	-	
Avstrija	1	0-1	+	2-4	=	=
Bolgarija	Nekaj parov	2-10	+	30	+	+
Ciper	20	10-20	-	6	-	?
Francija	80	219-261	++	549-599	++	+
Grčija	450	400-500	-	175-192	-	-
Italija	20-30	10-30	--	55-60	+	+
Portugalska	Nekaj parov	100-150	-	267-272	+	+
Hrvaška	?	50-100		85-94	-	-
Makedonija	?	?		48-50	=/+	=/+
Srbija	?	?		50	+	=(?)
Španija	3240	8074	++	17332-18080	+	+
Turčija	500-1000	100-1000		300-500	--	--
Skupaj (brez Španije)	1433-2032	1234-2584	-	1831-2169	+/-	-
Skupaj (s Španijo)	4673-5272	9308-10654	+	19048-20119	+	+

V letu 2002 je za razliko od leta 1994 porazdelitev populacij splošno bolj krpasta. Na Iberskem polotoku je situacija dobra, populacija se podvoji vsakih 8 let (Tabela 1). V večini držav pa v zadnjih 16-ih letih število parov pada, distribucija postaja raztresena, posebej v Grčiji, Turčiji in na Hrvaškem, kjer je bila porazdelitev prej enotna, stična. Če izločimo Iberski polotok, zgleda populacija stabilna pri 2.000 parih zadnjih 16 let. Vključno s Španijo pa dosega 20.000 parov. To pomeni, da le 10% celotne populacije živi na 90% območja [4].

4. DELOVNE METODE

Zbiranje potrebnih podatkov ob raziskovalnem delu je potekalo s prebiranjem obstoječe literature, za dosego boljšega znanja in navsezadnje rezultatov, sem obiskala tudi Eco-Center Caput Insulae na otoku Cresu, kjer sem dobila dodatne informacije o stanju populacije Beloglavega jastreba na Cresu. Dobila sem tudi enkratno priložnost posneti jato jastrebom med dviganjem na termičnih valovih in slikati jastrebe, ki jih imajo v centru, v t.i. okrevališču.

5. REZULTATI

5.1 Prepoznani dejavniki

Tabela 2: Različne pretnje Beloglavim jastrebom v Evropskih državah in pomembnosti teh faktorjev [4]

Pretnja	A	Bg	Hr	Ci	F	Gr	I	Ma	P	Srb	Šp	T
I.	2	3	3	1	2	3		2	1		1	
II.		0				2	0	0				0
III.	0	0	0	1		2	1	0		0		1
IV.		?			0	?	0	0		?		0
V.	1	1	3	3		3	3	3	1	0	2	3
VI.	0	?			?	?	3	3		1		2
VII.		3	2			2	2	2				
VIII.						?	1					
IX.		?	1		0	?	1					?

Legenda: I.- vir hrane, II. – Lov, III. – Ilegalni lov (pasti, strelno orožje), IV. - Kraja jajc, V. – Zastrupljanje, VI. – Uporaba kmetijskih kemikalij (pesticidov), VII. – Nemir, VIII. – Trki (vetrne elektrarne), IX. – Smrt zaradi električne napetosti.

3 – kritično (faktor, ki bi lahko vodil v izumrtje vrste v 20-ih ali manj letih)

2 – visoko (faktor, ki bi lahko povzročil upad vrste za več kot 20% v 20-ih ali manj letih)

1 – srednje (faktor, ki bi lahko povzročil upad vrste za manj kot 20% v 20-ih ali manj letih)

0 – nizko (faktor ima vpliv na vrsto le na lokalnem nivoju)

? – neznano (faktor, ki verjetno vpliva na vrsto, pa ni znano v kakšni meri)

A – Avstrija, Bg – Bolgarija, Hr – Hrvaška, Ci – Ciper, F – Francija, Gr – Grčija, I – Italija, Ma – Makedonija,

P – Portugalska, Srb – Srbija, Šp – Španija, T – Turčija [4].

5.2 Glavne nevarnosti

5.2.1 Zastrupljanje - kritično

Beloglavi jastreb je mrhovinar, hrani se izključno s poginulimi živalmi. Strupene vabe postavljajo ljudje predvsem s ciljem, da bi zastrupili večje plenilce (medvede (*Ursus arctos*), pse/volkove (*Canis lupus/spp.*), lisice (*Vulpes vulpes*), šakale (*Canis aureus*), divje svinje – Cres), vendar s tem naredijo veliko škodo tudi jastrebom. Pride do sekundarne zastrupitve, ko se ptica hrani z zastrupljeno živaljo, ki pa ponavadi ni plenilec, ampak plen. V bližini Mostarja so zabeležili leta 1990 smrt najmanj 16 jastrebom, ki so se hranili na zastrupljeni ovci. Na Cresu letno pogine 5-6 jastrebom zaradi tovrstne zastrupitve. Poleg tega se jastrebi lahko okužijo tudi preko uporabe agrokemikalij (rodenticidov), ki se lahko uporabljajo skorajda povsod [2].

5.2.2 Izguba vira hrane in habitata - visoko

Ekstenzivno pašništvo je pogoj, ki omogoča Beloglavim jastrebom stalen dotok novih virov hrane. Skupaj s socialno-ekonomskim razvojem se število področij, kjer še obstaja ekstenzivna ovčjereja, konjereja, govedoreja, manjša/krči. Posledice so masovno manjše

količine razpoložljive hrane. Na nekaterih področjih se ta način zopet oživlja. Drug problem predstavlja težek dostop do mrhovine (gozd) in povečana veterinarska kontrola, ki omogoča manjšo smrtnost živine. Za premostitev teh težav so v nekaterih državah (Hrvaška, Francija) začeli z nastavljanjem mrhovine redno na določeno mesto, ki je jastrebom lahko dostopno (t.i. restavracije) [4]. S tem se poskuša zmanjšati smrtnost mladičev po osamosvojitvi od staršev in povečati uspešnost gnezdenja odraslih ptic. Na otoku Cresu so v letu 2001 jastrebom v »restavraciji« ponudili kar 52 ton hrane [2]!

V srednjem veku je na Cresu živelo okoli 150.000 ovc, danes jih ni več kot 15.000. Za populacijo Beloglavih jastrebov na Cresu so poginule ovce ekstenzivne ovčjereje vir hrane. Kot limitirajoči dejavnik se tu kažejo obdobja lakote, oziroma meseci v katerih ni pogina ovac. To je verjetno tudi eden od razlogov, zakaj mladi jastrebi, ko se osamosvojijo od staršev, zapustijo otok za pet let in se vrnejo šele v času spolne zrelosti (90% smrtnost na teh potovanjih) [2].

5.2.3 Smrt zaradi udarca električne napetosti in trkom (vetrne elektrarne) - visoko

Beloglavi jastrebi imajo razpon kril tako velik, da se lahko istočasno dotakne dveh električnih žic. To ima na ptico smrtonosne posledice: smrt zaradi elektrike ali prelom kril. Na Cresu so do danes potrdili deset poginov zaradi elektrike, zadnji je bil v letu 2002 [2]. Za rešitev problema so v Španiji začeli razvijati drug način gradnje stebrov [4].

Dokumentirani so bili tudi pogini ptic zaradi trka z vetrnimi elektrarnami. Pravilna gradnja teh (ne v bližini gnezdišč in ne na področjih preletov) lahko zmanjša ta vpliv [4].

5.2.4 Turizem in druge oblike nemira – lokalno visoko

Vznemirjanje v času gnezdenja (vožnja gliserjev neposredno pod gnezdi na otokih Kvarnerja) ogroža Beloglave jastrebe. Vznemirjeni mladiči padajo v morje, kjer se utopijo. Turisti se v želji, da bi jih slikali ali videli od blizu spuščajo do gnezdišč na pečinah, posledica je zapuščenje gnezd ali zopet padec mladičev v morje. Podobno je s celodnevni brnenjem pod gnezdiščem. Letno na otoku Cresu zaradi podobnih motenj v morje pade tudi do deset mladičev, kar je 30% celotnega števila mladičev, ki zletijo iz gnezda [2].

V nekaterih primerih, posebno v Bolgariji, so omenjali kot motnje tudi miniranje v bližini gnezdišč [4].

5.2.5 Ostale nevarnosti

Ilegalni lov še vedno obstaja. V sredini 90-ih let so bili na Cresu ubiti trije jastrebi, kljub dejstvu, da so strogo zaščiteni z zakonom [2].

Prodor civilizacije v habitate jastrebov, npr. gradnja cest, povzroča zapuščenje gnezdišč.

6. RAZPRAVA

Beloglave jastrebe ogrožajo samo ljudje. Populacije na vzhodnem delu Evrope, zunaj Iberskega polotoka, ki je tako izjemen tudi zaradi umetnih »restavracij«, se manjšajo in drobijo. Na otoku Cresu se borijo iz leta v leto za ohranjanje populacije na nivoju približno 70-ih parov. Število parov se je z uvedbo dajanja hrane močno povečalo in tako se število povečuje tudi v Franciji, Španiji in deloma Italiji. Drugje po Evropi je opaziti znaten upad števila jastrebov v zadnjih 16-ih letih, kar lahko pripišemo širjenju človekova vpliva na okolje. Beloglavega jastreba ogroža človek vede in nevede. Še vedno je prisoten ilegalen lov (predvsem s strani zbirateljev) in motenje gnezdečih ptic. Človekov vpliv se kaže tu s

ponovnim zaraščanjem gozdov (težji dostop do hrane), opuščanjem ekstenzivne živinoreje (manjšanje virov hrane), prodorom civilizacije, zastrupljanjem okolja s kemikalijami,...

Vendar se kažejo znaki ponovnega oživljanja ekstenzivnega pašništva, odpirajo se »restavracije« in trud se koncu koncev tudi poplača z večanjem populacije. Skrbi me dejstvo, da v Sloveniji ni primera gnezdečih parov Beloglavih jastreb, saj gnezdiijo tako rekoč skoraj povsod okoli nas (razen Madžarska).

7. ZAKLJUČKI

Evropske države se v številčnosti populacije Beloglavega jastreba (*Gyps fulvus*) delijo tako rekoč na pol. V državah Albanija, Ciper, Grčija, Hrvaška, Turčija je opazen trend zmanjšanja populacij teh ptic. Temu je potrebno pripisati človekov vpliv. S svojim delovanjem in posegi v okolje je preprečil dostop jastrebom do ugodnih življenjskih habitatov. Jastrebe ogrožajo predvsem zastrupljanje, izguba habitatov in virov hrane, smrt zaradi udarca električne napetosti ali trka z vetrnimi elektrarnami, turizem in druge oblike motenja gnezdilcev, ilegalni lov, prodor civilizacije in vedno manjše število plenilcev (volk, medved, ris,..) za katerimi bi jastrebi dobili vir hrane, kot mrhovinarji.

Z drugo obliko človekovega delovanja pa se v določenih državah populacijah drži na nekem nivoju (Avstrija, Makedonija, Srbija). Te dejavnosti so lahko zavedne ali nezavedne (ekstenzivno pašništvo). Drugje pa so s trudom in naporji dosegli celo podvojevanje populacij v zadnjih osmih letih (Španija, Portugalska, Francija, Italija, Bolgarija). V Franciji in Italiji so poskusili celo s programom reintrodukcije, uspešno.

Beloglavi jastreb torej ostaja v Evropi.

8. Viri

- 1 - <http://sl.wikipedia.org/wiki/Pti%C4%8D> (dosegljivo nov 2005)
- 2 – Eco-center Caput Insulae, pogovor s sodelavci centra (november 2005)
- 3 - http://en.wikipedia.org/wiki/Griffon_Vulture (dosegljivo nov 2005)
- 4 - SLOTTA-BACHMAYR L., BÖGEL R.& CAMINA CARDENAL, A.
The Eurasian Griffon Vulture (*Gyps fulvus fulvus*) in Europe and the Mediterranean Status report and Action plan East European / Mediterranean Griffon Vulture Working Group 2004
- 5 - V. Bejcek, K. Štastny, The complete encyclopedia of birds, Grange Books, 2001
- 6 - Goran Sušić, Tea Mayhew, Tramuntana - povijest i umjetnost u prirodi, Eko-center Caput Insulae – Beli, 2004
- 7 - Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam (82/02), Priloga 4, Uradni list RS, št. 56/99 in 31/00 – popr., <http://www.sigov.si/vurs/zakonodaja/1a/4.pdf>

